

Viimeinen katse kotiin

Kokemuksia Lapin sodasta

Sari Pohjanen

"Historia ei ole mennyttä, se elää niissä, jotka muistavat."
— William Faulkner

Sari Pohjanen

VIIMEINEN KATSE KOTIIN

Kokemuksia Lapin sodasta

Nimikkeen automaattinen analysointi tietojen, erityisesti mallien, trendien ja korrelaatioiden saamiseksi tekijänoikeuslain 13b § ("tekstin- ja tiedonlouhinta") mukaisesti on kielletty.

© 2026 Sari Pohjanen

Kannen suunnittelu: Sari Pohjanen

Valokuvat: Haastateltavien kotialbumit ja kuvituskuvina SA-kuvat ellei toisin mainita sekä Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

Kustantaja: BoD · Books on Demand, Mannerheimintie 12 B, 00100 Helsinki,
bod@bod.fi

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Friedensallee 273, 22763 Hampuri, Saksa

ISBN: 978-952-80-1145-3

Sisällysluettelo

Alkusanat.....	9
Lottaperinneyhdistyksen tervehdys	10
Lapin sodan taustaa	12
Lukijalle	16
Osa I – Evakkotie Pohjanmaalle	18
Lattialla oli hauska luistella	18
Pala leipää riittää	25
Kyllä meillä oli ikävä kotia.....	32
Minä heitin repun selkään.....	38
Tanssittiin jonkun elohuoneessa	44
Minulle annettiin maitopääläri käteen	51
Tässä on voileipä jokaiselle	56
Laitoin kengät päänalustaksi	69
Siinä me kaulakkain itkettiin	82
Äiti teki meille pommisuojan.....	92
Äiti keitti kahdeksan litraa kaalikeittoa	97
Tie sykki elämää	106
Punaisella plyysillä päällystetyt istuimet.....	110
Nukuttiin koulun lattialla	123
Aamuyöllä sotilas koputti ovelle.....	127
Pakkasin reppuun kolmen päivän eväät.....	132
Näin pommikoneita taivaalla	134
Olin junassa ensimmäistä kertaa	139

Kun mie näin ne vaivaiskoivut.....	145
Ei siinä itku auttanut.....	151
Lossilla vietiin karjaa	159
Osa II – Evakkotie Ruotsiin	165
Saunapassit jaethiin.....	165
Sain paketista kengät ja uuen takin	171
Meille laitettiin nimilaput kaulaan	185
Evakkomatkalle äiti lähti kävellen.....	188
Seinässä oli iso reikä	191
Hiihdin kotiin suksilla	195
Piilotin aarteet muhakerroksiin.....	200
Kuljimme kuin kunniakujaa pitkin.....	205
Lentokoneen mallisia vaahtokarkkeja	209
Paikka junan hattuhyllyltä.....	213
Sain katsella uusia maisemia	215
Osa III – Sukulaisten kertomukset	223
Pitkä kävelymatka lehmien kanssa	224
Saareen mentiin soutamalla	232
Lottatyötä ylimenotoimistossa	235
Ainoa ehjä rakennus oli sauna.....	238
Kirjeitä tädille.....	242
Pieni vikisevä käärö	251
Kaikki oli raunioina	259
Uunissa oli miina.....	261
Valkoinen lakana tavaratelineellä	266

Osa IV – Sodan jaloissa kotona	270
Saimme suklaata palkaksi	271
Kuului vain sumutorven ääni.....	275
Jokijänkkä oli yhtenä valomerenä	279
Seisottiin raunioilla ja ihmeteltiin	285
Pikkulotta näköalapaikalla.....	289
Joen takana evakossa	291
Me lotat seisoimme alttarilla	295
Pikkulottana tein neuletöitä	300
Koulutyö katkesi toistamiseen.....	304
Kyyneleitä pyyhittiin	307
Yön pimeydessä ja vesisateessa talsimme.....	309
Loppusanat.....	314
Muutamia lukusuosituksia	316
Lähteet.....	316

Alkusanat

Lapin sota on monille vain etäinen muistikuva historiankirjoissa, mutta Pohjois-Suomessa sen vaikutukset tuntuvat yhä. Tässä kirjassa keskitytään ennen kaikkea siviilien, evakkojen ja lottien kokemuksiin ja heidän selviytymistarinoihinsa sodan keskellä. Teoksen perustana ovat henkilökohtaiset haastattelut, joita tein projektin aikana eri puolilla Lappia.

Lapin sodan evakoille koituivat omat tuskansa: kodin menetys, pitkät evakkotiet, epävarmuus ja loputon odotus. Näiden ihmisten kokemukset muodostavat tämän teoksen ytimen. Haastattelujen myötä minulle on avartunut, miten ihmiset kantoivat kokemuksiaan hiljaa mukanaan vuosikymmenten ajan.

On hyvä muistaa, että kaikki kirjan kertomukset perustuvat muistitietoon, joka on talletettu yli 80 vuotta sodan jälkeen. Jokainen kertomus heijastaa yhden ihmisen omia kokemuksia sellaisina kuin tapahtumat aikanaan elettiin lapsen tai nuoren silmin. Aika ja eletty elämä ovat voineet muokata yksityiskohtia, mutta muistot ovat säilyneet olennaisilta osiltaan kirkkaina. Monelle kertojalle haastatteluhetki oli tärkeä kokemus ja mahdollisuus tulla kuulluksi.

Osa kertojista aloittaa muistonsa jo talvisodan ajasta, ja joissakin kertomuksissa kuljetaan lyhyesti myös sodan jälkeisiin vuosiin. Niissä kuvataan perheen perustamista, opiskelua ja uuden elämän rakentamista tuhon keskeltä.

Toivon, että tämä kirja tarjoaa jokaiselle lukijalle aiempaa syvemmän ymmärryksen Lapin sodasta ja sen vaikutuksista ihmisten elämään. Nämä tarinat muodostavat arvokkaan kokonaisuuden, joka kertoo Lapin sodasta tavalla, jota arkistot ja viralliset asiakirjat eivät tavoita.

Torniossa 18. joulukuuta 2025

Sari Pohjanen

Lottaperinneyhdistyksen tervehdys

Yli sata vuotta sitten naiset olivat maanpuolustustahtoisia, halusivat oppia ja olla mukana isänmaallisessa työssä. Näin syntyi Lotta Svärd -järjestö, josta kasvoi maailman suurin naisjärjestö.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Suomessa riitti tehtävää, ja rauhan työhön tarvittiin kaikkien panosta. Samalla varauduttiin kuitenkin siihen, että rauha voisi jälleen joutua uhatuksi.

Pohjoinen Lotta Svärd -piiri perustettiin Kemissä 13.3.1921, ja jo heti alkuun saatiin perustettua 13 yhdistystä eri puolille Lappia – lottia ja pikkulottia toimi laajasti pohjoisessa.

Tänään Venäjä jatkaa sotaa Ukrainassa, ja uutiset sodan kauheudesta palauttavat mieleen muistoja talvisodasta, jatkosodasta ja Lapin sodasta. Sen aikainen sukupolvi kertoi noista vuosista hyvin vähän. He olivat hiljaa. Lapista jouduttiin lähtemään evakkoon Pohjanmaalle ja sotalapsiksi Ruotsiin.

Lapin Lottaperinneyhdistys haluaa tämän kirjan muistelujen kautta kertoa Lapin sodan ajasta ja evakkotaipaleista. Me emme voi täysin kuvitella, millaista oli jättää koti, lähteä karjan kanssa kävelen talvipakkasessa, pakkautua junanvaunuun ja matkata kohti tuntematonta.

Vieraassa määränpäässä tarjottiin suojaa ja koti, mutta syvä kaipaus omaan kotiin ja huoli rintamalla olevista perheenjäsenistä kulki mukana. Kiitollisuus evakkoperheistä ja ruotsalaisista perheistä välittyy yhä tänä päivänä.

Vaikka Lotta Svärd -järjestö jouduttiin lakkauttamaan osana rauhansopimuksen ehtoja marraskuussa 1944, säilyivät lottina ja pikkulottina opitut taidot. Naisten työ sodan aikana kotirintamalla on jäänyt liian vähälle huomiolle, mutta se oli korvaamatonta.

Lapin Lottaperinneyhdistys ry, joka perustettiin vuonna 2002, haluaa omalta osaltaan siirtää tätä tietoa ja perintöä nykypolville. Samalla haluamme kunnioittaa lottien ja pikkulottien työtä miesten

rinnalla. Olemme kiitollisia uhrauksistanne. Olemme kiitollisia teille, jotka rakensitte maamme uudelleen. Rakensitte meille kodit poltettujen talojen raunioille, oioitte tulipalojen seasta löytyneitä nauloja, etsitte lautoja ja toteutitte talot joskus tupakka-askin kanteen piirrettyjen ohjeiden mukaan.

Tämä kirja on jatkoa teoksellemme *Lapin lotat – sodan ja rauhan töissä*. Lottaperinne elää ajassa ja haluamme jatkaa työtänne kiitollisina ja nöyrinä.

Kiitän yhdistyksemme puolesta kaikkia, jotka ovat jakaneet muistonsa kirjaa varten, kirjan kirjoittajaa Saria sekä ennen kaikkea Suomen Kulttuurirahaston Lapin rahastoa, joka mahdollisti tämän kirjan syntymisen.

Marja-Leena Laitinen
puheenjohtaja
Lapin Lottaperinneyhdistys ry

Lapin sodan taustaa

Lapin sota oli Suomen ja Saksan välinen sotilaallinen konflikti, joka käytiin 15. syyskuuta 1944 – 27. huhtikuuta 1945. Sota sai alkunsa Moskovan välirauhansopimuksesta, joka allekirjoitettiin 19. syyskuuta 1944. Sopimuksen ehtojen mukaisesti Suomi oli velvoitettu karkottamaan saksalaiset joukot, jotka olivat vetäytymässä Norjaan. Tämä johti välirauhan edellyttämään sotilaalliseen operaatioon, jossa Suomen ja Saksan entiset aseveljet joutuivat vastakkain.

Lapin sodan alkaessa Suomessa oli yli 200 000 saksalaista sotilasta, jotka kuuluivat kenraalieversti Lothar Rendulicin komentamaan 20. Vuoristoarmeijaan. Suurin osa saksalaisista joukoista oli sijoitettu Pohjois-Suomeen. Saksalaiset joukot olivat jo syksyllä 1944 valmistautumassa vetäytymään, mutta vetäytyminen ei ollut nopea eikä suora.

Saksalaiset pyrkivät hidastamaan suomalaisten etenemistä käyttämällä poltetun maan taktiikkaa, jossa he tuhosivat siltoja, rakennuksia, infrastruktuuria ja miinoittamalla alueet estääkseen suomalaisten nopean etenemisen.

Suomalaiset joukot kohtasivat saksalaisten kovaa vastarintaa, erityisesti Kemissä ja Rovaniemellä, joissa taisteltiin kaupungin hallinnasta. Saksalaisten vetäytyessä kohti Pohjois-Norjaa Lapin maisema muuttui tuhotuksi alueeksi, ja monet siviilit joutuivat evakkoon.

Suomalaiset joukot etenivät pohjoiseen pitkin Lapin vaikeita maastoja, ja viimeiset saksalaiset joukot poistuivat Suomesta huhtikuussa 1945.

Lapin sodan aikana kaatui noin 1 300 suomalaista sotilasta ja haavoittui noin 4500.

Lapin, Petsamon ja Oulun läänin itäisten kuntien asukkaille annettiin evakuointimääräys 6. syyskuuta 1944. Lapin siviilien evakuoinnit alkoivat jo heinäkuussa 1944 neuvostopartisaanien hyökkäysten vuoksi. Tuolloin saksalaiset, jotka vielä toimivat Suomen aseveljinä, auttoivat evakuoimaan ihmisiä eri puolilta pohjoista ennen kuin sotatoimet heidän kanssaan alkoivat. Evakuoinnin taustalla ei ollut niinkään saksalaisista johtuva uhka, vaan pikemminkin pelko Neuvostoliiton mahdollisesta hyökkäyksestä Pohjois-Suomeen.

Lapin alueella oli noina aikoina 143 564 asukasta, joista 56 417 evakuoitiin Ruotsiin ja 47 468 siirrettiin muualle Suomeen. Lähes kolme neljästä lappilaisesta jätti kotinsa.

Saksalaiset polttivat suurimman osan Lapin kylistä ja kaupungeista, mikä johti merkittäviin tuhoihin ja jälleenrakennuksen tarpeeseen sodan päättymisen jälkeen. Rovaniemen lisäksi useita Lapin kyliä tuhottiin lähes täydellisesti Lapin sodassa. Rovaniemen kauppala kärsi valtavia tuhoja, sillä vain noin 10 % sen rakennuksista säilyi. Saksalaiset polttivat ja räjäyttivät rakennuksia niiden käyttötarkoituksesta riippumatta. Tuhon kohteeksi joutuivat muun muassa Rovaniemen, Enontekiön, Kemijärven, Turtolan ja Kuusamon kirkot.

Yhteensä Lapin sodassa tuhottiin noin 18 000 rakennusta. Lapin läänissä tuho kohdistui noin 14 900 rakennukseen, mikä vastasi 40–46 % läänin rakennuskannasta. Erityisen pahoin kärsi Savukoski, jossa 95 % rakennuksista hävitettiin. Rovaniemen ja Enontekiön rakennuksista tuhoutui 90 %.

Muualla, kuten Sodankylässä, Kolarissa, Turtolassa (nykyinen Pello), Muoniossa ja Sallassa, tuhoprosentit vaihtelivat 60–75 % välillä. Oulun läänissä tuhoutui noin 3 100 rakennusta, joista Kuusamo menetti 65 % rakennuskannastaan.

Kotiinpaluun varovainen aloittaminen alkoi keväällä 1945, mutta se oli monille riskialtista, koska talot oli poltettu ja maa miinoitettu.

Miinojen ja tuhojen vuoksi palautukset jatkuivat aina vuoden 1947 loppuun asti. Kaikkia luovutetun Petsamon ja Sallan siirtolaisia ei kuitenkaan ollut saatu asutettua vielä tähän mennessä.

Lotta Svärd -järjestöllä oli merkittävä rooli Lapin sodan aikana. Järjestön jäsenet toimivat monissa tukitehtävissä, kuten muonituksessa, lääkintähuollossa ja ilmavalvonnassa.

Lotat auttoivat myös evakuointien järjestämisessä, kun siviilejä siirrettiin pois taistelualueilta. Lapin sodan aikana monet lotat joutuivat työskentelemään erittäin vaikeissa olosuhteissa, sillä sodan tuhot ja saksalaisten käyttämä poltetun maan taktiikka vaikeuttivat huoltotehtäviä.

Tulkkeina toimivat lotat lapsiparven ympäröimänä.

Haaparanta 19.9.1944.

Voi että ne silakat olivat hyviä!

– muistelija, 15-vuotias evakkotyttö v. 1944

VIIMEINEN KATSE KOTIIN Syksyllä 1944 Lapin asukkaat joutuivat jättämään kotinsa, kun sota pakotti heidät evakkoon. Toiset eivät ehtineet evakkoon, sillä sota kulki nopeasti heidän kotinsa ohi. Tämä kirja kokoaa yhteen omakohtaisia muistoja ja kertomuksia matkoista kohti tuntematonta ja selviytymisestä uudessa ympäristössä, kun oma koti jäi taakse. Mukana on myös sukulaisten välittämiä muistoja heistä, jotka eivät itse enää voi kertoa tarinaansa.

Evakkomatkat olivat hyvin erilaisia. Toiset suuntasivat Pohjanmaalle, toiset Ruotsiin, osa vaelsi karja mukanaan kävellen, toiset matkustivat härkävaunussa tai kuorma-auton lavalla. Lotat tekivät väsymättä työtä myös evakoiden hyväksi ja lapset joutuivat usein ottamaan aikuisen vastuun. Kaikkia yhdisti kuitenkin sama toivo – päästä turvaan sodan jaloista. Muistelut herättävät Lapin sodan eloon kertojien omasta näkökulmasta – sellaisena kuin he sen kokivat lapsina tai nuorina. Lukiessasi saatat pysähtyä miettimään, miltä tuntuisi itse lähteä – ja mitä ottaisit mukaasi. Tämä kirja on kunnianosoitus sodan kokeneelle sukupolvelle.

Lapin Kulttuurirahaston tuki on mahdollistanut tämän ainutlaatuisen muistitiedon tallentamisen tuleville sukupolville.

Lue. Muista. Elä mukana.

